

Konferencia Bécsben a párthus és a korai szászánida korról

2012. június 14–15-én színvonalas konferenciának adott helyet a bécsi Kunsthistorisches Museum. A British Museum, a Kunsthistorisches Museum, a British Institute of Persianate Studies és a Bahari Alapítvány szervezésében került sor egy a párthus és a korai szászánida korról foglalkozó nemzetközi konferenciára. Meg kell jegyezni, hogy a konferencia házigazdája eredetileg a londoni British Museum lett volna, de az Irán és Nagy-Britannia között újabban kialakult sajnálatos diplomáciai feszültségek komolyan befolyásolták a résztvevő iráni vendégek utazását, ezért a konferencia végül Bécsben került megrendezésre. Ahogy a fő szervező, Michael Alram osztrák numizmata említette megnyitó beszédében, a konferencia szervezői igyekeztek a politikai problémákat áthidalni, és magukat nem tekintik az aktuális problémák résztvevőinek, sokkal inkább a tudomány államához tartozónak, amelyben nem léteznek határok és politikai feszültségek. A konferencia fontosságát, világnézeti határokon átívelő jelentőségét az is sejtette, hogy a megnyitón az Iráni Iszlám Köztársaság osztrák követségének egyik magas rangú diplomatája is részt vett.

A konferencia szervezőinek apolitikus szándéka a résztvevők összetételében is megnyilvánult. Osztrák, brit, amerikai, francia és lengyel szakemberek mellett viszonylag nagy számban vettek részt iráni kutatók, elsősorban a Teheráni Nemzeti Múzeum munkatársai is a kétnapos rendezvényen. E tény említése talán furcsának hat az olvasónak, de tudni kell, hogy 1979 után Iránban a roppant gazdag preiszlám múlt nem számít támogatott kutatási témának, az e téren végzett kutatások időről időre ideológiai akadályokba ütköznek, a kifejezetten a preiszlám Iránhoz kötődő tanszékek száma az országon belül erősen korlátozott, és a szakemberképzés is csekélynek mondható. Mindezek fényében az iráni részvétel több mint üdvözlendő, hiszen aligha lehet elképzelni hosszabb távon a mostani Irán területén végzett kutatások nélkül a preiszlám iranisztikai, régészeti és numizmatikai kutatások fenntartását és finanszírozását akár Nyugaton, akár a Közel-Keleten. Az iráni fél meghívása és a konferencián tapasztalt tevékeny részvétele pedig talán megkönnyíti a preiszlám iráni stúdiumok megerősödését magában Iránban is.

A kétnapos rendezvény határozott célja a párthus és a korai szászánida periódus (Kr. e. 3. – Kr. u. 4. század) kutatása legújabb eredményeinek bemutatása volt. A rendezvény történelmi, numizmatikai, nyelvészeti, művészettörténeti és

vallástörténeti előadásokat ölelt fel, melyek közül különösen a numizmatikai szekció emelkedett ki, itt a szervező bécsi numizmatikai iskola mellett iráni és amerikai előadások is elhangoztak a témában.

A konferenciát a szervező, a házigazda Kunsthistorisches Museum részéről Michael Alram és Vesta Sarkhosh Curtis, a British Museum preiszlám iráni tárlatának kurátora köszöntötte. Alram és Sarkhosh Curtis, akik egyben a közös brit–osztrák *Sylloge Nummorum Parthicorum Project* társigazgatói is, köszöntőjükben röviden beszámoltak az eddig elvégzett munkáról és kötetekről, valamint a megjelenés előtt álló párthus numizmatikai kiadványokról is.

A tényleges munka a párthus korhoz kötődő történeti tárgyú előadásokkal kezdődött. Jérôme Gaslain (Sorbonne, Franciaország) előadásában (*Some Aspects of Political History: Early Arsacid Kings and the Seleucids*) a korai párthus korról, I. Arsakés származásával, hódításainak kérdésével, az általa legyőzött Andragoras parthiai szeleukida kormányzó és a Parnos törzsek viszonyával, valamint az azt követő III. Antiochos Megas korának kronológiai és politikátörténeti problémáival foglalkozott.

Rahim Shayegan (UCLA, USA) előadása (*The Arsacids and Commagene*) a korai párthus kor és Anatólia dinasztiáinak viszonyát tárgyalta, elsősorban a politikai legitimitáció oldaláról vizsgálva a két terület közötti kapcsolatokat. A témában jelentős szakmai múlttal rendelkező szerző azt igyekezett bizonyítani, hogy a párthus és szászánida kori műltszemlélet között egyáltalán nincsen nagy törés, az egyetlen különbség a szászánida korban az antik (Nagy Sándor és a Szeleukidák) politikai örökség kezelése. Míg a párthusok és a párthus kori, részben vagy egészben iráni háttérrel rendelkező anatóliai és kaukázusi dinasztiák (Kommagéné, Pontusi Királyság, Armenia különböző dinasztiái) őseik között tartották számon Nagy Sándor és/vagy Seleukost, addig a Szászánidák elutasították a makedón–görög tradíciókat.

Marek Olbrycht (Rzeszówi Egyetem, Lengyelország) merész témát választott előadása tárgyául (*Dynastic Connections and Political Factions in the Arsacid Empire*). Olbrycht előadásában nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy teljesen új hipotézist állítson fel a Szászánidák eredetéről. A Szászánidák eredetéről eddig ismert elméletet (mely szerint az Anáhta

papi dinasztia volt a kiindulópont) elvetve a dinasztia pártus királyi származása mellett érvelt. Érvrendszerében a legmeghatározóbb a pártus királyi család belső szakadásának bemutatása volt. Az előadó a II. Mithridatéstól és Phriapatiostól eredő pártus királyi oldalágak vetélkedéseiként jellemezte a pártus belpolitika utolsó háromszáz évét. A hol az egyik, hol a másik ág hatalomra jutásával járó küzdelem Olbrycht véleménye szerint áterjedt az Indo-Pártus Királyság területére, ahol II. Mithridatés leszármazottai szerezték meg a hatalmat a Kr. u. 1–3. században, majd pedig ugyanez az ág lépett fel Szászánidákként a 3. század elején Persisben a Párthiában uralkodó Phriapatidák ellen. Olbrycht érvelésének fontos részét képezték pártus onomasztikai vizsgálatai (a világosan pártus eredetű Szászán név nem ismert a Kr. u. 3. század előttről Dél-Iránban, Persisben) és a későbbi korai iszlám kori források egyes megjegyzései.

Az ezt követő numizmatikai ülészakon először Vesta Sarkhosh Curtis (British Museum) a pártus kori Persis és Elymais numizmatikai érdekességeit elemezte (*Local Kingdoms within the Parthian Empire: the Coinage of Persis and Elymais*). Előadásában jól nyomon lehetett követni a pártus kori Dél-Irán két szomszédos, komoly történeti hagyományokkal rendelkező tartományainak pénzverését. Vesta Sarkhosh Curtis rámutatott az elymaisi pénzekre érzékelhető erős hellenisztikus hatásokra, melyek teljesen hiányoznak a velük egykorú persisi pénzérmékről, ott ezzel szemben az Achaimenida tradíciók továbbélését láthatjuk. Sarkhosh Curtis nagy figyelmet szentelt az érmék sajátos dél-iráni, a pártus tradícióktól eltérő szimbólumainak és azok lehetséges értelmezésének is.

Fabrizio Sinisi (Kunsthistorisches Museum) a vallástörténetet kapcsolta össze a numizmatikával, előadásában (*Numismatic Evidence for the Religion of the Parthians*) a pártus és kusán vallástörténet numizmatikai forrásait mutatta be. Ezek alapján látható, hogy az írott forrásokban szegényes pártus kor (Kr. e. 3. – Kr. u. 3. század) vallástörténete szerencsés módon kiegészíthető a numizmatika eredményeivel. Mind a pártus, mind a kusán kori vallástörténet jellemző vonása Sinisi szerint az érméken megnyilvánuló tipikusan hellenisztikus ketősség. Az első látásra görög pénzeket gyakorta iráni isteneket ábrázolnak görög feliratokkal. A már jól ismert görög-iráni istenmegfeleltetések mellett (Héraklész–Verethragna, Artemis–Anáhita, Apollón–Mithra) Sinisi felhívta a figyelmet más kevésbé ismert iráni istenek (Nana vagy Nanai, Arstat, Vāyu) hasonló szerepére is, ahol azonban nem mindig egyértelmű, hogy melyik görög istenalakot is látták mögötte (Nanai esetében a kusánok és a pártusok hol Artemisszel, hol Athénével, hol pedig Tychével azonosították az iráni istennőt).

Yves Boillet (Université de Bordeaux, Franciaország) előadásában (*Quantifying Monetary Production in Parthian Times*) a pártus kor közel ötszáz évének pénzverése kapcsán az egyes uralkodók alatti pénzverés mennyiségi kérdéseit összegezte, valamint a különböző pártus pénzverő központok regionális különbségeit, a kibocsátott pénzek mennyiségi és minőségi különbségeit jellemezte. Előadásában a pártus kor pénzverésének grafikonos statisztikáival mutatta be a korszak pénzverésének különböző szakaszait.

Khadijeh Baseri (Teheráni Nemzeti Múzeum, Irán) összefoglaló előadásában a Teheráni Nemzeti Múzeum pártus kori numizmatikai gyűjteményének részben még publikálatlan

pártus kori érméit mutatta be (*Symbols on Parthian Coins: Signs, Letters and Monograms*).

A konferencia pénteki nyitóelőadását Daryoosh Akbarzadeh, a Teheráni Nemzeti Múzeum igazgatója tartotta. Előadásában (*Parthian Studies and Two New Notes according to Islamic Texts*) a pártus kor muszlim kori percepciójáról beszélt. A különböző klasszikus arab és perzsa forrásokban a pártus királyi dinasztiairól szóló adatokat elemezve az első és utolsó pártus király, I. Arsakés és IV. Artabanos alakjának iszlám kori továbbéléséről és a pártus uralkodói ideológia muszlim forrásokban szereplő változataira is kitért.

Khodadad Rezakhani (London School of Economics, Anglia) a pártus kori Persis numizmatikáját elemezte orthográfiai szempontból (*From 'Aramaic' to 'Pahlavi': Orthographic Considerations from the Coinage of Hellenistic Persis*). Ennek során szemléletesen, gazdag numizmatikai anyagra támaszkodva demonstrálta a Persisben továbbélő késő Achaimenida arámi orthográfia lassú átalakulását a feliratos középperzsa orthográfiába a pártus korszak közel ötszáz éve alatt. Rezakhani meglepő állításai azonban (mint például a korai szászánida érmék egyes betűinek lehetséges kusán-indo-pártus-kharosthi ábécés háttere) komoly vitát váltottak ki a közönség sorában.

Andrea Gariboldi (Università di Bologna, Olaszország) Iulianus Apostata levelei és a szászánida uralkodói ideológia kapcsolatára világított rá (*The Birth of the Sasanian Monarchy in Western Sources*). Az eddig kevésbé vizsgált forrás csoport alapján érzékelhető, hogy Iulianus Apostata pontosan ismerte a pártus és szászánida dinasztiák legitimációs ideológiájának különbségeit. Leveleiben reflektált a korai szászánida kor Achaimenida kötődésű ideológiájára, és érdekes módon egy ellentétes ideológiát dolgozott ki, mely a már letűnt pártusok esetében hangsúlyozta azok akhaimenida és antik gyökereit, ellenben a szászánidáknál – talán aktuálpolitikai okokból is – kétségbe vonta dinasztiájuk óperzsa gyökereit.

Mehrdad Ghodrati Dizaji (Orumiei Egyetem, Irán) hosszú évek óta foglalkozik a szászánida kor politikaföldrajzával. Mostani előadásában (*The Province of Parthia in the Early Sasanian Period*) Párthia mint földrajzi fogalom szászánida kori változásait mutatta be. Előadásában megállapította, hogy alapvető különbséget találhatunk a pártus és a szászánida kori Párthia mint földrajzi fogalom között. Míg a pártus korban a tulajdonképpeni pártus anyaországot, a mai Északkelet-Iránt és Dél-Türkmenisztánt értették Párthia alatt szűkebb értelemben, addig a szászánida kori Pahlaw (Párthia) inkább a mai Északnyugat-Iránt foglalta magában. Az eredeti pártus anyaország pedig Abaršahr és Xwarāsān néven vált a Kr. u. 3. századtól fogva ismertté.

Rika Gyselen (Sorbonne, Franciaország) részben kapcsolódva az előző előadáshoz a pártus nyelv történetét boncolgatta a szászánida korban (*The Parthian Language in Sasanian times*). Gyselen gazdag szigillográfiai és numizmatikai forrásokra támaszkodva mutatta be, hogyan válik az egykori államnyelv először regionális szinten használt adminisztrációs nyelvvé, majd pedig Nyugat-Északnyugat-Iránban (Pahlaw) egyre szűkebben beszélt helyi nyelvvé. Az egykori pártus anyaországban, a szászánida kori Xwarāsānban is a középperzsa nyelv terjedt el a szászánida kor végére. Gyselen a pártus nyelv defenzívájának hangsúlyozása mellett azonban rámutat

tott egyes párthus titulusok, fordulatok továbbélésére a szászánida közigazgatásban.

A konferencia következő szekciója művészettörténeti és vallástörténeti aspektusokat dolgozott fel. Antonio Invernizzi (École Normale Supérieure) nagyívű előadásában (*On the Fortune of Iranian Late Antique Patterns*) a szászánida művészet későbbi európai, indiai és kínai hatásait mutatta be. A gazdag képanyagot felvonultató témában Invernizzi eljutott a nagyszentmiklósi kincstől a Tang-kori Kínáig és a dél-itáliai normann kori művészet lehetséges iráni kapcsolataiig is.

Barbara Kaim (Varsói Egyetem, Lengyelország), a türkménisztáni ásatásairól jól ismert lengyel régész ezúttal a kései párthus kor kiemelkedő művészeti emlékének, a Zagrosz-hegységben található Qal'e-e Yazdgerd erődjének művészeti, ikonográfiai emlékeivel, azok lehetséges későbbi, szászánida kori párhuzamaival foglalkozott (*Women, Dance and Hunt: Splendour and Pleasures of Court Life in Late Parthian and Early Sasanian Art*). Kaim fontos megállapításokat tett a Qal'e-e Yazdgerd-i palota funkcióival, belső rekonstrukcióival kapcsolatban. Az előkerült stukkókat és ábrázolásokat párhuzamba állította az általa nemrég befejezett Mel-e Heirani (Türkmenisztán) párthus komplexum leleteivel.

Touraj Daryaee (University of California, USA) a szászánida kor jeles kutatója az elefánt mint hatalmi szimbólum alakjának legendás és történeti aspektusait elemezte a párthus és a szászánida korban (*Elephant and Kingship in the Parthian and Sasanian Periods*). Daryaee rámutatott az elefántok alkalmazására a párthus hadseregben a kaukázusi római párthus háborúkban. A szászánida kori hadtörténeti szerepek kimerítő bemutatása mellett kiemelte a fehér elefánt – mint különleges állat – és a királyi méltóság kapcsolata vélhetően indiai eredetű koncepciójának hatását a szászánida és a kora iszlám kori Közél-Keletre.

Antonio Panaino (Università di Bologna, Olaszország) a korai szászánida kor vallástörténetének meghatározó alakjáról, Kirdērről tartott előadásában (*Kirdēr and the Reorganization*

of Persian Mazdaism) a szászánida kori zoroasztriánus egyház meghatározó személyiségének életművét elemezte. Panaino kiemelte Kirdēr egyházszerzői jelentőségét, mely végső formába öntötte a hosszú századokon keresztül fejlődő zoroasztriánus hierarchiát. Másrészt kiemelte Kirdēr feliratainak és az Aveszta egyes helyeinek szövegszerű és terminológiai hasonlóságait, amely tény sejtetni enged, hogy Kirdēr szerepe az Aveszta könyveinek végső kodifikációjában sem zárható ki.

Záró előadásként Nikolaus Schindel (független kutató) a kusán–szászánida pénzverés kronológiai kutatásairól beszélt (*The Chronology of the Kushano-Sasanian Coinage*). Összehasonlítva I. Ardašīr szászánida király pénzeit az első kusán–szászánida érmekkel arra a következtetésre jutott, hogy már I. Ardašīr alatt bekövetkezett a kusán területek szászánida hódítása. Eme hipotézis alapján pedig a korábbi kusán királyok meglehetősen bizonytalanul ismert kronológiája fontos támpontokat nyerhet. Schindel véleménye szerint a kusán–szászánida pénzverés fényében a korábbi kusán uralkodói datálás korrekcióra szorul, és a korábbiakhoz képest időben későbbre, a Kr. u. 2. század második felére helyezhetőek a legjelentősebb kusán királyok uralkodási dátumai.

A szervezők ígérete szerint a mostani bécsi párthus–szászánida konferencia előadásai a közeljövőben kötetként is meg fognak jelenni, melyek révén a szélesebb szakmai közönség is megismerkedhet a párthus és a korai szászánida kor kutatásának legfontosabb új eredményeivel.

Sárközy Miklós

Parthian and Early Sasanian Empires: Adaptation and Expansion
Kunsthistorisches Museum, Bécs, 2012. június 14–15.
Funded by The Austrian Academy of Sciences, The British Museum, The British Institute of Persian Studies and The Bahari Foundation